

*Лілія Сипа, аспірант кафедри теорії та практики перекладу
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка*

ФРАНЦУЗЬКОМОВНИЙ ЕПІСТОЛЯРІЙ МАРКА ВОВЧКА: ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТУ

У статті розглядається жанрово-стильовий аспект французькомовного листування Марка Вовчка. Особлива увага зосереджується на листах письменниці до французького видавця П.-Ж. Етцеля, з огляду на їх історико-літературне та естетичне значення, стильову розмаїтість.

Постановка проблеми. В останні роки ХХ століття та на початку нового тисячоліття увага дослідників літератури до кореспонденції митців посилено актуалізується. Мовиться про концептуально нові підходи до розгляду та вивчення жанру листа і письменницького епістолярію зокрема. Теоретичним підґрунтям вітчизняної епістолографії з часу здобуття Україною незалежності стали праці Ж. Ляхової, Л. Вашків, М. Назарука, М. Кузьменка.

Розглядаючи чинники, що гальмували розвиток наукових студій у царині національних епістолярних спадщин, М. Кузьменко вказує на брак чужоземних джерел та “методологічне зодноманітнення радянського літературознавства” [7, 9 – 10]. Підкреслюючи важливість іншомовних надбань, виокремимо непересічне значення епістолярного діалогу творців українського слова з письменством народів Європи для з’ясування та розгляду міжлітературних взаємин, що творилися впродовж віків.

Свідчення – епістолярій активної учасниці українсько-російсько-французької взаємодії – Марка Вовчка (справжнє прізвище Марія Вілінська) (1833 – 1907). Широта знайомств, а отже, й листування письменниці вражаюча. Серед її адресатів визначні вітчизняні та зарубіжні діячі: Т. Шевченко, П. Куліш, О. Маркович, І. Тургенєв, Л. Толстой, М. Некрасов, М. Добролюбов, О. Герцен, М. Чернишевський, Д. Писарєв, П.-Ж. Етцель, М. д’Огрів.

Листи, як і твори, писала Марко Вовчок трьома мовами: українською, російською, французькою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідники життєвого та творчого шляху

письменниці О. Дорошкевич, О. Засенко, Н. Крутікова, Б. Лобач-Жученко, М. Зимомря, А. Недзвідський використовували епістолярій Марка Вовчка слов’янськими мовами, орієнтуючи читача насамперед на фактологічний матеріал. Художньо-естетичну вартість листів виокремлювали В. Доманицький, Ж. Ляхова, Б. Хоменко, мовознавчу – К. Ленець.

Французькомовний епістолярій Марка Вовчка розглядався порівняно менше. Змістовний бік французьких листів письменниці розкритий у працях Б. Лобача-Жученка та Є. Брандіса. Серед них виділимо спільну статтю “Історія, однієї дружби. Марко Вовчок та П.-Ж. Етцель” (Всесвіт. – 1975. – №2), що увійшла до монографії Б. Лобача-Жученка “Про Марка Вовчка” (К.: Дніпро, 1979). Частково торкалися цього питання Л. Вітошинська та О. Засенко.

Метою статті є висвітлення жанрово-стильового аспекту листування Марка Вовчка французькою мовою, що є не менш важливим при системному студіюванні спадщини письменниці.

Виклад основного матеріалу. Доцільним вважаємо вивчення специфіки епістолярного доробку на рівні циклів листів до окремих адресатів. Незважаючи на велику кількість втрачених листів (зокрема до П.-Ж. Етцеля¹), прийнятним щодо кореспонденції Марка Вовчка є твердження М. Назарука про цілісність кожного з блоків, які мають “обрамлююче кільце, а всі разом утворюють різнотональні моменти симфонії” [12, 16].

Французькомовні листи Марка Вовчка адресовані носіям мови (П.-Ж. Етцель, Л.-Ж. Етцель, М. д’Отрив), особам українського походження (О. Маркович, Б. Маркович, М. Лобач-Жученко,

¹У листах П.-Ж. Етцеля до Марка Вовчка знаходимо неодноразові підтвердження існування листів письменниці, які невідомі сучасникам. Є. Брандіс та Б. Лобач-Жученко припускають, що Марко Вовчок написала близько сотні листів до французького видавця [2, 195]. На сьогоднішній день доступні тільки 24.

ФРАНЦУЗЬКОМОВНИЙ ЕПІСТОЛЯРІЙ МАРКА ВОВЧКА: ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТУ

Ф. Лазаревський) та росіянину П. Лаврову. Вони налічують близько 40 одиниць.

Перші французькомовні спроби пера знаходимо в одному з ранніх листів Марії Вілінської до українського етнографа, а згодом – чоловіка О. Марковича (1822 – 1867). “Ще в дитинстві від матері вона (М. Вілінська – Л. С.) добре засвоїла французьку мову і потім, постійно удосконалюючи свої знання, оволоділа нею цілковито”, – зазначає О. Засенко [5, 5]. Сімнадцятирічна дівчина розмірковує про велич Божого творіння: красу природи та “почуття обов’язку в наших серцях” [9, 21]. Філософські роздуми, сповнені пафосу та оптимізму, звучать впевнено і переконливо. Вони позначені впливом Святого Письма та праці Т. Кемпійського “Наслідування Христа”². Саме ці книги радив “уважно і з виписками” читати Марії О. Маркович у перекладі на французьку [8, 25, 35]. Безпосереднім прикладом для дівчини був адресат, про глибокі релігійні переконання якого дізнаємося з його листів 1850-х років. Крім того, О. Маркович спонукав наречену писати часто і якомога детальніше про все, що її турбує та оточує. Так, думки майбутньої письменниці вилилися у своєрідну прелюдію до корпусу її французькомовних листів 60 – 80-х років XIX століття.

У квітні 1859 року Марко Вовчок виїхала за кордон, і наступні сім років (з 1860 до 1867) жила, з незначними перервами, у Парижі. Завдяки знайомству та співпраці з провідним паризьким видавцем і літератором П.-Ж. Етцелем (1814 – 1886), відомим під псевдонімом П.-Ж. Сталь, вона опинилася в центрі культурно-освітнього життя країни, поштові відправлення цього періоду поділяються на ділові та приватні.

Офіційно-діловими є два листи до французького поета і перекладача з російської графа Моріса д’Отрива. Авторка використовує традиційні звертання “Monsieur” (Пане) та завершення “*Agréez, Monsieur, l’assurance de à consideration*” (Прийміть, Пане, запевнення в моїй повазі), своє прохання висловлює коротко, тактовно, майстерно та люб’язно, що підтверджує досконалість володіння мистецтвом писемного спілкування. Однак вдячність за переклад власного твору письменниця передає в кінці листа, а не на початку, що, вважаємо, підсилило б ефективність.

У кореспонденції Марка Вовчка до М. д’Отрива простежується еволюція творчих взаємин співрозмовників. 18 – 22 серпня (30 серпня – 3 вересня) 1869 р. адресантка веде ділові переговори за дорученням редакції журналу “Отечественные записки”, а в другій половині 1870 року клопочеться про французькомовний варіант свого оповідання “Лихой человек”.

Вишуканість та строгість стилю офіційного повідомлення знаходимо у наступних рядках: “*Son Excellence monsieur F. Lazarevsky a l’honneur d’informer la librairie que les “Magasins d’éducation et de recreation” sont regus*”³ [9, 201]. Марко Вовчок цитує зміст відсланого підтвердження від імені знайомого чиновника Федора Лазаревського в листі до нього. Це – єдиний зразок такого типу.

Вирізняються за своєю історико-літературною та естетичною вагомістю листи Марка Вовчка до П’єра-Жуля Етцеля. У рамках цього епістолярного циклу присутні різні стильові пласти, іноді вони поєднані в “тканині” одного листа. Неоднорідність епістолярних розмов пояснюється особливістю стосунків між кореспондентами – дружба, кохання, офіційна співпраця; часовою відстанню (з 1869 до 1883), спільністю літературних зацікавлень. 18 (30) вересня 1869 року, завершуючи обговорення справ, П.-Ж. Етцель писав: “*Ecrivez-moi deux lettres, l’une d’affaires montrable au besoin. L’autre pour moi tout seul*”⁴ [7,354].

Серед листів письменниці виділимо ділову кореспонденцію, в якій Марко Вовчок виступає посередником між фірмою “Етцель і К^о” та російськими видавцями й перекладачами; напівофіційні листи, що поєднують здебільшого обговорення власних творів авторки та особистих питань і переживань; дружні звернення, перейняті товариською турботою про адресата.

Листування 1873 – 1878 років характеризується переважанням ділових взаємин. Більшість кореспонденцій за композиційними особливостями – багатоаспектні. Згідно з сучасною регламентацією вони містять елементи ініціативних листів та листів-відповідей: повідомлення поєднується з проханням, нагадування – з пропозицією, попередження – з вимогою. Марко Вовчок детально, логічно, чітко

² “Наслідування Христа” – твір священника-ченця Томи Гемеркена з м. Кемпен у Західній Німеччині. Книга написана латинською мовою в першій чверті XV ст. В ній проповідується аскетизм, любов до Христа, покірність та вдячність Богові, велич і роль надприродної благодаті в житті людини.

³ Його величність пан Ф. Лазаревський має честь повідомити видавництво, що “Журнали виховання і розваги” отримані (тут і далі переклад з французької – Л.С.)

⁴ Напишіть мені два листи: один діловий, який можна при потребі показати, інший – тільки для мене одного.

ФРАНЦУЗЬКОМОВНИЙ ЕПІСТОЛЯРІЙ МАРКА ВОВЧКА: ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТУ

і впорядковано обговорює перекладацькі, редакторські та видавничо-комерційні починання, обмежуючись незначними згадками про себе або й зовсім уникаючи їх. У листі письменниці до П.-Ж. Етцеля від 17(29) жовтня 1873 року послідовність викладу досягається шляхом нумерування питань для обговорення, на зразок окремих листів видавця (18(30) липня 1867 р., 18(30) вересня 1869 р.). Тільки незмінне звернення “*Cher ami!*” (Дорогий друже!), підпис “*Votre amie devouee Marie*” (Віддана Вам Марія), “*Votre amie Marie*” (Ваш друг Марія) та відсутність типових канцеляризмів пом’якшують тон розмови.

За структурними ознаками ділові листи Марка Вовчка належать до нерегламентованих. Вони відображають партнерські здібності співробітниць і часто не позбавлені емоційності. Експресивно і динамічно передає письменниця суперечки з російськими видавцями, дає критичну самооцінку. Виразність підсилюється незвичними для жанру листа структурами з прямою та непрямою мовою, цитуванням діалогів. Іноді звучать схвильовані запитання, звернення, вигуки.

Категоричність та наказовість тону чергується з доброзичливістю, невпевненістю або й безпорадністю чи розчаруванням. Якщо на початкових стадіях посередницької роботи Марко Вовчок дає безапеляційні вказівки завжди толерантному й досвідченому кореспондентові, то згодом, 17(29) жовтня 1873 року, розгублено питає: “*Que dois-je faire? Dites-le moi bien vite*”. “*Et bien? Que dois-je faire? Attendre?*”⁵ [10, 53].

Авторитет літератора для письменниці безсумнівний: вона не тільки звертається за порадою, а й за допомогою листів намагається вплинути на інших. Саме від П.-Ж. Етцеля у хвилини втоми та зневіри Марко Вовчок прагне почути слова розради. Таким чином, з кореспонденції письменниці вимальовується психологічний портрет авторки: відданого партнера, сильної особистості, невтомної працівниці і водночас жінки – вразливої та чутливої.

У напівофіційних листах Марко Вовчок вдало передає свої переживання, настрої, описує дії і вчинки, непорозуміння і конфлікти. Деякі з цих фрагментів нагадують мініатюри з художніх творів або ж вказують на взяті з життя образи. Розповідь про дівчину, що знайшла притулок у

письменниці, художньо переосмислена у російськомовній повісті “Отдых в деревне”. Натрапляємо також на лаконічну анотацію невідомого твору Марка Вовчка “Історія кішки”⁶.

Листування для кореспондентки служить не тільки засобом спілкування, а й пересилання творів (“Маруся”, “Історія кішки”), з метою уникнення цензури та зайвих клопотів з поліцією. Йдеться про поштові відправлення, датовані кінцем травня 1873 р., 7(19) червня 1873 р., 24 червня (6 липня) 1873 р.

До напівофіційних належать листи Марка Вовчка до сина видавця, його помічника і наступника Луї-Жуля Етцеля. Вони дуже близькі до напівофіційних епістолярних одиниць до Етцеля-батька. Відмінність полягає у “так званій рамці листа” (Є. Наумов): звертанні та підписі. Авторка вживає слово “*Monsieur*” на початку розмови (“*Mon cher Monseur Jules*” – Любий пане Жулю) та підпис *Marie Markow*[itch], а в березні 1875 року – криптонім М.М. у кінці. Така специфічність вказує на вміння письменниці передати нюанси стосунків з кореспондентом, в останньому випадку – товарисько-співробітницькі.

В епістолярію Марка Вовчка до П.-Ж. Етцеля особисті сторінки трапляються рідко. Вони нагадують щоденникові записи, є свого роду сповіддю адресантки. “*Cela ressemble un peu à apriere, à cette bonne prière qui ne demande rien, qui se suffit à elle-même, qui console et calme sans Hen changer dans notre vie*”⁷, – таку оцінку дає кореспондентка товариським листам до французького видавця у першій половині травня 1867 року [9, 194].

Показовим у цьому плані є останнє відоме звернення похилої віком письменниці до паризького друга. Лист пройнятий ліризмом, щирістю почуттів, глибиною переживань. З погляду поетичності, витонченості та мелодійності мови, що досягається використанням різних стилістичних засобів, створенням зорових та слухових образів, він посідає помітне місце у французькомовній спадщині Марка Вовчка. 28 вересня (10 жовтня) 1883 року авторка схвильовано писала:

“*Quand on m’a donné votre lettre, quand je vis l’écriture si connue, mais qui n’était pas la votre, je fus comme foudroyée. J’ai eu dans ma vie assez de peus abominables, qui ne m’ôtaient pourtant tout ôï courage, mais ce fut une peur*

⁵ Що я маю робити? Скажіть мені якомога швидше. То як? Що я маю робити? Чекати?

⁶ У листах Марка Вовчка зустрічаються різні варіанти назви: “*Les Chats*” (“Коти”), “*L’histoire d’une chatte*” (“Історія кішки”), “*L’histoire raconée par une chatte*” (“Історія, яку розповіла кішка”).

⁷ Це трохи нагадує молитву, ту добру молитву, яка нічого не просить, яка задовольняється сама собою, яка втішає і заспокоює, нічого не змінюючи у нашому житті.

ФРАНЦУЗЬКОМОВНИЙ ЕПІСТОЛЯРІЙ МАРКА ВОВЧКА: ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТУ

d'enfant, une peur impitoyable. La parole, l'expression me manquent. Cher ami, quelle peine de vous savoir si souffrant et quel bonheur d'avoir de vos nouvelles, de causer avec vous! Chaque mot de votre chère lettre me comble de joie, je reconnais vos expressions, c'est comme si je vous entendais. Je Us et je relis votre lettre, je vous revois, je revois mon passé, une foule de souvenirs m'agite, m'opresse et m'enivre à la fois⁸.

Емоційна піднесеність змінюється повсякденними клопотами, переходить в усвідомлення нудьги і порожнечі. Це чудовий приклад дружнього листа, особливо поширеного у XIX столітті.

На жаль, невіднайдені листи Марка Вовчка позбавляють нас можливості з усією повнотою відтворити жанрово-стильову палітру її французькомовного епістолярію. Окремі відомості черпаємо з листів паризького видавця до письменниці. Ці свідчення двопланові: “добрі”, “ніжні”, “чарівні”, “майже усміхнені” та довгі монологи приносять величезне задоволення кореспондентові, але невеликі звернення на клаптиках паперу, часто без дати й адреси, без підтвердження отриманих поштових відправлень приводять П.-Ж. Етцеля у відчай. “Il y a toujours quelque chose de Sphinx dans vos lettres⁹”, – пише він 1 (13) квітня 1869 року [8, 305]. А 26 липня (7 серпня) іронічно зазначає: “Ah, quel bon correspondant vous faites. Depuis que vous vous êtes décidée à être claire et précise en affaire vous devenez muette sur tout le reste¹⁰” [8, 341]. Очевидно, до нас дійшли одні з кращих одиниць епістолярного доробку Марка Вовчка.

Попри домінування ділових взаємин, у кореспонденції Марка Вовчка присутні засоби контекстуально-синонімічного та синтаксичного увиразнення мовлення. Відповідно до стилю, найчастіше трапляються словесні повтори. Простий прямий повтор притаманний діловим листам. Повторюються слова “*cliché*” (кlišе), “*traité*” (договір), “*lettre*” (лист), “*paquet*” (пакет), “*portrait*” (портрет), “*copie*” (копія); “*répondre*” (відповідати), “*envoyer*”

(відсилати), “*traduire*” (перекладати), “*donner*” (давати), “*rendre*” (повертати). Полісиндетон фігурує у дружніх листах, іноді поєднуючись із повтором повнозначних слів: “... *je ne cessai pas de bénir le hazard qui m'a conduit chez vous et vous bénir, vous. Et je vous bénis dans ce moment en pleurant, comme je n'ai pas longtemps pleuré*”. (Я не перестала благословляти випадок, який привів мене до Вас і благословляти Вас. Я Вас і зараз благословляю і плачу так, як вже давно не плакала). Властиві випадки тавтології (на основі слів “*copier*” – переписувати, “*traduire*” – перекладати), трапляється плеоназм: “*qui m'intéresse aussi et qui ne m'ennuie pas*” (який мене цікавить також і не набридає), зрідка – асиндетон: “*Puis viennent les leçons avec mon fils, dictées, histoire, lecture*” (Потім йдуть уроки з сином, диктанти, історія, читання). Влучні характеристики досягаються за допомогою порівнянь (“*je suis innocente comme un enfant, un nouveau-né*” (я невинна як дитина, як новонароджений)) та їх поєднань з епітетами чи гіперболою: “*j'étais si contente de le revoir sain et sauf, quoique maigre comme une allumette*” (я була така задоволена бачити його живим і здоровим, хоча й худим, як сірник); “*vous n'êtes qu'une roche – qui ne répond tete pas a mes lettres de six milles¹¹*” (Скеля Ви, яка не відповідає навіть на мої шестимильні листи). Послугується Марко Вовчок ситуативними епітетами: “*je suis bien heureuse de vous trouver toujours aussi bon, aussi généreux que le premier jour où je vous vis*” (я дуже рада, що Ви залишаєтеся таким добрим, таким шляхетним, як і першого дня, коли я Вас побачила); “*une aventure romanesque mais bien triste*” (історія романтична, але дуже сумна). Особу авторки неодноразово характеризує епітет “*contente*” (задоволена), тоді як Етцеля – “*méchant*” (у переносному значенні слова “жорстокий”): “*Vous serez bien méchant si vous ne m'écrivez pas une bonne lettre*” (Ви будете надто жорстокий, якщо не напишете мені хорошого листа). Використовує

⁸ Коли мені дали ваш лист, коли я побачила почерк такий знайомий, але не ваш (П.-Ж. Етцеля – Л. С), мене наче блискавка вразила. В моєму житті було достатньо огидних страхів, які, однак, не позбавляли мене мужності, але це був дитячий страх, страх неблаганний. Мені бракує слів, виразів. Дорогий друже, як важко, знати, що Ви страждаєте і яке щастя маю новини про Вас, розмовляти з Вами! Кожне слово вашого дорогого листа наповнює мене радістю, я впізнаю ваші вирази так, ніби чую Вас. Я читаю і перечитую ваш лист. Знову бачу Вас, знову бачу своє минуле, маса спогадів хвилює мене, гнітить і п'янить одночасно.

⁹ Є завжди щось від Сфінкса у ваших листах.

¹⁰ О який ви чудовий кореспондент. Відтоді як Ви вирішили бути зрозумілою і точною у справах, ви замовкли про все інше.

¹¹ Л. Вітошинська пояснює останні слова наступним чином: “Марковим вжила типово народно-українського вислову “за шістдесят миль, чи рік”, а французам воно незрозуміле” [4, 1009].

ФРАНЦУЗЬКОМОВНИЙ ЕПІСТОЛЯРІЙ МАРКА ВОВЧКА: ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТУ

письменниця антитезу: “à lieu de se miner, il s’est enrichi” (замість того, щоб збанкрутувати, він розбагатів), “Ce sera un peu long cette histoire, mais vous pouvez la faire plus courte” (Ця історія буде трохи довгою, але Ви можете зробити її коротшою); гіперболу: “On dirait que Vous gravez vos lettres sur des pierres” (Таке враження, що Ви гравіюєте свої листи на камені), “je vous écrirai une lettre de sept mille et demie” (я напишу Вам листа на сім з половиною миль); висхідну градацію: “attendez, ne tremblez pas, ne vous indignez point” (чекайте, не тремтіть, не обурюйтеся). Рідкісні випадки вживання антономазії: “Je ne suis qu’un Khalife pour une heure aprus quoi je deviens un derviche” (Я – Халіф тільки на одну годину, після чого я стаю дервішем); метонімії: “Il ne veut que du Verne” (Він хоче тільки Верна); іронії: “Et c’est encore le meilleur des ūditeurs russes, entendez-vous? le meilleur!” (І це ще найкращий з російських видавців, чуєте? найкращий!).

Зауважимо, що на сучасному етапі ділового листування спостерігається “стилістична відлига”: перехід від строго усталених канонів до напіофіційності аж до використання гумору та “магічних” слів [1, 296].

Окрему групу становлять родинно-побутові листи Марка Вовчка. По-французьки звертається мати до сина (1863, 1873, 1887 роки), дружина до чоловіка (1900 рік). Конкретні обставини й події лягають в їх основу.

Перебуваючи в Парижі, письменниця листувалася з сином Богданом Марковичем французькою мовою, якою він добре володів. Материнську любов змальовують однотипні та синонімічні повтори: “cher, cher enfant” (люба, люба дитино), “mon cher et bien-aimé” (мій любий і коханий), “mon cher bon ami” (мій любий добрий друже).

У 1885 році стан хворої письменниці характеризують епітети “exténuée” (виснажена), “impatiente” (нетерпляча), “triste” (сумна); тавтологія: “j’étais souffrante, mais je ne puis préciser mes souffrances” (я нездужала, але точно визначити свої недуги не можу); антитеза: “je te chūris a tout moment de ma vie, que tu le saches bien, même si je meurs d’un coup sans avoir le temps de te le dire encore une fois, mais il sepeut bien que je vivrai encore trente ans” (я тебе ніжно люблю кожну хвилину свого життя, щоб ти це добре знав,

навіть якщо я раптово помру, не маючи часу сказати це ще раз, але може трапитися, що я проживу ще 30 років).

Іноземну мову Марко Вовчок використовує при відсиланні листів синові у ростовський тюремний замок. Адресантка не називає прізвищ. Вона послуговується криптонімами (Mr. A., S., D., M.¹²), езопівською мовою (Dam., Damajanti, la petite princesse indienne¹³). Подібне маскуваня письменниця використовувала й раніше, називаючи Є. Корнільєву (першу дружину сина) Betsy, Mile B., його друзів та однодумців І. Лебєдєва – Jean, П. Нілова – Paul у листі від 16(28) серпня 1873 року.

Інакомовлення присутнє у листі до політичного емігранта П. Лаврова: “Mile Claire” – псевдонім кореспондента, придуманий письменницею, “les taotres” (господарі) – редакція журналу “Отечественные записки”. Завуальовано пише Марко Вовчок про дочку П. Лаврова, називаючи її “Mme Marie” та про безнадійний стан М. Негрескула (її чоловіка), що перебував під домашнім арештом.

Подібна обережність не була зайвою. Саме через необачну фразу та згадування прізвища “Головко” в листі С. Левицького до Т. Шевченка автор рядків був ув’язнений і невдовзі помер, а М. Головка застрелився під час арешту [11, 6].

Французькі слова, вислови, речення зустрічаємо у російськомовних листах Марка Вовчка. Йдеться перш за все про адреси, прізвища знайомих та друзів, авторів книг та їх назви, назви періодичних видань. Репліки іноземців письменниця передає мовою оригіналу (французькою, німецькою, англійською). В листі до сина в другій половині 1904 року вона повністю цитує примітку М. д’Отрива до перекладу її російського твору “Лихой человек”, надруковану в журналі “Revue contemporaine” у 1870 році.

Французькомовні вкраплення (за винятком адрес) звернені до знавців мови: подружжя Станкевичів, С. Єшевського, Д. Писарева, М. Лобача-Жученка і найчастіше – до Б. Маркевича. Авторка використовує французькі вислови “Pour le roi de Prusse” (Для пруського короля); порівняння “claire comme bonjours” (ясний, як добрий день), “comme touché du fer rouge” (як залізом попечений), вдається до фразеологізму “Nul chevalier sans prouesse” (Немає лицаря без подвигу).

Висновки. Французькомовні листи Марка Вовчка продовжують, а точніше розпочинають творчість письменниці мовою В. Гюго та О. де

¹² Mr. A., S. – особи не встановлені; D. – Damajanti; M. – М. Лобач-Жученко.

¹³ Євгенія Голубовська, друга дружина Б. Маркевича.

**ФРАНЦУЗЬКОМОВНИЙ ЕПІСТОЛЯРІЙ МАРКА ВОВЧКА:
ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТУ**

Бальзака. Вони, як і все, що виходить з-під пера митців, “позначені печаттю авторської індивідуальності” [3, 17]. Лист для Марка Вовчка служить засобом передання інформації, посередником у стосунках з адресатами. Стиль ділового мовлення відзначається інтелектуальністю, конкретністю, логічністю суджень, при потребі – лаконізмом. Напівофіційним та дружнім листам властиві елементи художності, родинним – побутова тональність. І всім, за винятком листів до М. д’Отрива та підтвердження, написаного в листі до Ф. Лазаревського, – виразність та емоційність “живого” спілкування.

“У листі є обличчя і є маска”, – писав Ю. Шерех про постать П. Куліша [13, 95]. “В цьому аромат листа, присмак небуквальності, загадки”, – продовжує думку М. Коцюбинська [6, 30]. У кореспонденції Марка Вовчка “маски” також присутні: перед нами неординарна особистість, людина з її “злетами та падіннями”, радощами та невдачами, відомими тільки їй таємницями.

Листи Марка Вовчка до М. д’Отрива, П.-Ж. Етцеля, Л.-Ж. Етцеля – частина епістолярної хроніки генетико-контактних міжлітературних взаємодій України, Росії та Франції. Вони засвідчують рівень розвитку епістолярної культури письменників (друга половина XIX століття), вказують на її особливості та значення.

1. Бибик С. П., Сюта Г. М. *Ділові документи та правові папери*. – Харків: Фолио, 2005. – С. 292 – 301.

2. Брандіс С., Лобач-Жученко Б. *Історія однієї дружби // Всесвіт*. – 1975. – №2. – С. 193 – 209.

3. Вашиків Л. П. *Епістолярна літературна критика: становлення, функції в літературному процесі: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.02 / Львівський держ. ун-т ім. І. Франка*. – Львів, 1995. – 24 с.

4. Вітошинська Л. *Відоме й невідоме про Марка Вовчка // Визвольний шлях*. – 1958. – №9. – С. 1006 – 1018.

5. Засенко О.Є. *Марко Вовчок і зарубіжні літератури*. – К.: АН УРСР, 1959. – 180 с.

6. Коцюбинська М. “Зафіксоване і нетлінне”. *Роздуми про епістолярну творчість*. – К: Дух і літера. Харківська правозахисна група, 2001. – 299 с.

7. Кузьменко В.І. *Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20 – 50 років XX ст.* – К: Інститут літератури НАН України, 1998. – 310 с.

8. *Листи до Марка Вовчка: В 2 т.* – К.: Наукова думка, 1979. – Т.1. – 479 с.

9. *Листи Марка Вовчка: В 2 т.* – К.: Наукова думка, 1984. – Т.1. – 399 с.

10. *Листи Марка Вовчка: В 2 т.* – К.: Наукова думка, 1984. – Т.2. – 623 с.

11. Ляхова Ж. Т. *За рядками листів Тараса Шевченка*. – К: Дніпро, 1984. – 136 с.

12. Назарук М. Й. *Українська епістолярна проза кінця XVI – XVII ст.: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / Ін-тл-ри ім. Т.Г. Шевченка НАН України*. – К., 1994. – 25 с.

13. Шерех Ю. *Кулішеві листи і Куліш у листах // Шерех Ю. Третя сторожа. Література. Мистецтво. Ідеології*. – К: Дніпро, 1993. – С. 48 – 96.

В КОЖНІЙ ФРАЗІ – ДУМКА

“Нам потрібні цінності не обов’язково такі, що суперечать одна одній, але і не обов’язково такі, що узгоджуються.”

Раймон Арон
французький соціолог

“Мати віру – це означає приймати щось, тому що щось виявлено Богом, мати науку – значить приймати щось, що сприймається як істинне у світі природного розуму. Всім, хто займається відношеннями Розуму й Одкровення, у жодному разі не слід упускати цю суттєву відмінність між цими двома типами прийняття істини. Завдяки розуму я знаю, що щось істинне, тому що я бачу, що воно істинне, але я вірю в те, що щось істинне, тому що Бог сказав, що воно істинне.”

Етьєна Жильсона
філософ

